



Makroekonomie a ekonomická analýza

JOSEF VLČEK



Wolters Kluwer

MAKROEKONOMIE A EKONOMICKÁ ANALÝZA

Makroekonomie a ekonomická analýza

JOSEF VLČEK

Vzor citace: VLČEK, J. *Makroekonomie a ekonomická analýza*.
Praha: Wolters Kluwer ČR, 2017. 232 s.

Recenzovali: prof. Ing. Ladislav Hájek, CSc.
PhDr. Pavel Hejtman, CSc.

© doc. Ing. Josef Vlček, CSc., 2017

ISBN 978-80-7552-794-3 (brož.)
ISBN 978-80-7552-795-0 (pdf)

OBSAH

Předmluva	7
1 Hlavní proudy makroekonomické teorie	9
1.1 Keynesovská makroekonomická teorie	10
1.1.1 Keynesova ekonomická teorie	10
1.1.2 Další vývoj keynesovské teorie	20
1.2 Neokonzervativní směr ekonomického myšlení	27
Stručné shrnutí	37
Klíčové pojmy	38
Kontrolní otázky a problémy k řešení	38
Témata k zamyšlení	40
2 Makroekonomické modelování a hospodářská politika	41
2.1 Modelování ekonomiky	42
2.2 Makroekonomické přístupy k ekonomické realitě	44
2.2.1 Makroekonomický koloběh	44
2.2.2 Modely agregátní poptávky a agregátní nabídky	47
2.3 Hospodářská politika a její aplikace v praxi	55
Stručné shrnutí	63
Klíčové pojmy	64
Kontrolní otázky a problémy k řešení	64
Témata k zamyšlení	66
3 Ekonomická rovnováha	67
3.1 Pojetí ekonomické rovnováhy	68
3.2 Walrasův model všeobecné ekonomické rovnováhy	72
3.3 Neoklasický model – všeobecná rovnováha trhů	77
Stručné shrnutí	89
Klíčové pojmy	90
Kontrolní otázky a problémy k řešení	90
Témata k zamyšlení	92
4 Důchod – spotřeba, úspory a investice	93
4.1 Předpoklady modelu důchod–výdaje	94
4.2 Spotřeba a úspory	97
4.3 Určení rovnovážné produkce ve dvousektorovém modelu	108
4.3.1 Investice	108
4.3.2 Rovnováha ve dvousektorovém modelu	111
4.4 Investiční multiplikátor	116
Stručné shrnutí	121

Klíčové pojmy	122
Kontrolní otázky a problémy k řešení	122
Témata k zamyšlení	124
5 Model třísektorové ekonomiky	125
5.1 Stát a ekonomika	126
5.2 Rovnováha v třísektorovém modelu	132
5.3 Fiskální politika vlády	134
5.4 Saldo státního rozpočtu	143
Stručné shrnutí	147
Klíčové pojmy	148
Kontrolní otázky a problémy k řešení	148
Témata k zamyšlení	150
6 Model IS–LM	151
6.1 Trh statků a křivka IS	154
6.2 Trh peněz (aktiv) a křivka LM	163
6.3 Model IS–LM (současná rovnováha na trhu statků a trhu peněz)	173
6.4 Hospodářská politika (využití modelu IS–LM)	177
6.4.1 Fiskální politika a její účinnost	177
6.4.2 Monetární politika a její účinnost	180
6.4.3 Kombinace fiskální a monetární politiky	186
Stručné shrnutí	191
Klíčové pojmy	192
Kontrolní otázky a problémy k řešení	192
Témata k zamyšlení	194
7 Otevřená ekonomika a determinace rovnovážné produkce	195
7.1 Agregátní poptávka a rovnovážný produkt v otevřené ekonomice	196
7.2 Platební bilance a rovnovážná produkce	203
7.3 Mundell–Flemingův model	210
Stručné shrnutí	217
Klíčové pojmy	218
Kontrolní otázky a problémy k řešení	218
Témata k zamyšlení	219
Řešení úkolů	221
Literatura	225
Rejstřík	228

PŘEDMLUVA

Publikace je úvodem do teorie makroekonomické rovnováhy, která je považována za základ systémové analýzy národního hospodářství. Makroekonomie je poměrně mladou oblastí ekonomické vědy, protože jako formalizovaný okruh zkoumání vznikla až po hospodářské krizi ve 30. letech 20. století. Makroekonomie zkoumá ekonomiku jako celek a používá k tomu analýzu agregátních ekonomických veličin (národní důchod, zaměstnanost, inflace), ale i rozbor vlivu „viditelné ruky“ státní regulace.

Nástrojem ekonomické analýzy je ekonomická teorie, která je zjednodušeným obrazem komplexní ekonomické reality. Zde je třeba připomenout, že ekonomická věda je svou povahou v podstatě neexperimentální, protože základní předpoklad experimentů – neměnnost podmínek, v nichž je zkoumaný objekt sledován – nemůže být v rámci hospodářského vývoje splněn. Reálné hospodářské procesy jsou výsledkem volby a rozhodování tisíců či milionů lidí a opakují se v čase. Z makroekonomického hlediska mají masový charakter a jejich rozbor můžeme provádět až *ex post*, analýzou informací získaných na základě pozorování. Hromadění informací o jednotlivých objektech neumožňuje plně zobrazení reality a v makroekonomii proto standardně dochází k redukci zorného pole zkoumání, k abstrahování od toho, co je považováno za méně důležité.

Makroekonomie při zkoumání systému vzájemných vztahů mezi velkým počtem samostatných subjektů používá model všeobecné rovnováhy. Model je zjednodušeným popisem reality a rovnováha je zpravidla definována jako stav určitého vyrovnání sil působících v systému.¹ Národní hospodářství je stochastický systém s výrazně dynamickým charakterem chování jednotlivých subjektů (prvků). Pro makroekonomické analýzy má proto zásadní význam, zda v ekonomickém systému převažují tendence směrem k rovnováze, nebo naopak. Porušování rovnováh a neschopnost endogenních sil ekonomiky je samočinně obnovovat vypovídá o mechanismu fungování ekonomiky. Makroekonomie postupně přestala zkoumat rovnováhu jako stav určité stability a přešla ke komparativní staticce, která srovnává jednotlivé stavy ekonomiky v různém čase.

Ekonomové zkoumali ekonomickou rovnováhu zpočátku v souvislosti s národohospodářským koloběhem (F. Ouesnay, J. B. Say), s teorií reprodukce (K. Marx) a na konci 19. století v rámci analýzy mechanismu fungování trhu. Neoklasická škola se zabývala především mikroekonomickou (dílčí) rovnováhou a z tohoto přístupu nevybočuje ani Walrasova teorie rovnováhy, která je standardně označována za všeobecnou rovnováhu v mikroformě, i jeho metoda zkoumání je považována za mikroanalýzu.

Počátek konzistentní makroekonomické teorie je spojen s J. M. Keynesem, který ve svém díle prezentoval všeobecnou teorii zaměstnanosti, úroku a peněz (1936). Klasické a neoklasické učení považoval za speciální případ, který nastane v případě plné zaměstnanosti. Interpretace myšlenek J. Keynesa vedla k vzniku tzv. neoklasické syntézy, postkeynesovství a zároveň prohlubovala kritiku keynesovské teorie. Keynes a jeho pokračovatelé se domnívají, že kapitalistická ekonomika je vnitřně nestabilní systém,

¹ Pojem rovnováha si ekonomie vypůjčila z klasické fyziky, možná aby dodala pojmu ekonomická rovnováha zdání exaktnosti, které mu nepřísluší.

jehož fungování musí být podpořeno zásahy státu. Neokonzervativní ekonomie představuje druhou ideovou školu v makroekonomii, která ale vychází z opačného přesvědčení, že trhy fungují nejlépe, jsou-li ponechány samy sobě. Zastánci tohoto přístupu většinou považují makroekonomickou rovnováhu za sumarizaci mikroekonomických proměnných.

Úmyslem autora učebnice je podat účelový výklad makroekonomické rovnováhy, který navazuje na znalosti ekonomické teorie z úrovně bakalářského studia. Výklad makroekonomické rovnováhy vychází z názorů hlavních škol světového ekonomického myšlení a prostřednictvím modelů se snaží ukázat na hlavní východiska současné hospodářské politiky vlády.

1 HLAVNÍ PROUDY MAKROEKONOMICKÉ TEORIE

- 1.1 Keynesovská makroekonomická teorie
 - 1.1.1 Keynesova ekonomická teorie
 - 1.1.2 Další vývoj keynesovské teorie
- 1.2 Neokonzervativní směr ekonomického myšlení

Makroekonomie pojednává o skutečném světě – analyzuje chování ekonomiky jako celku. Vychází z toho, že hospodářské jednotky (domácnosti, firmy) nejsou autonomní, ale jsou na sobě závislé. Klíčovým problémem makroekonomie je **všeobecná rovnováha**, tj. rovnováha celého národního hospodářství. Předmětem makroekonomie není jen vyhodnocování „kvantity“ chování ekonomických subjektů, ale musí se věnovat i otázkám svobody a nejistotám, které ovlivňují lidské konání.

Jednotlivé směry ekonomického myšlení vytvářejí vědecké školy a každou z nich charakterizuje určité paradigma, tj. model teoretického přístupu k ekonomické realitě. Neschopnost určitého paradigmatu vysvětlit nové jevy vede k jeho nahrazení novým paradigmatem. Současné ekonomické myšlení charakterizuje **pluralita paradigmat**.

V makroekonomii existují vedle sebe dvě hlavní ideové školy. **Neokonzervativní** (liberalistická) vychází z přesvědčení, že trhy fungují nejlépe, jsou-li ponechány samy sobě. **Keynesovská** (intervencionistická) se naopak domnívá, že tržní ekonomika je vnitřně nestabilní systém a její fungování mohou významně zlepšit zásahy vlády (státu). Jejich formování souvisí s hledáním odpovědi na otázku, zda vláda může a jak by měla zasahovat do ekonomiky, aby zlepšila její výkonnost.

Sledování historického vývoje obou názorových proudů a jejich komparace umožňuje porozumět veřejným diskusím o hospodářské politice. Liberalistická koncepce dominovala až do období hospodářské krize v letech 1929–1933. Vlády zemí postižených poklesem výkonnosti a masovou nezaměstnaností přestaly spoléhat na automatické tržní regulátory a snažily se oživit ekonomiku deficitním financováním státních výdajů. Teoretické zdůvodnění angažovanosti státu v hospodářství publikoval J. M. Keynes v roce 1936. Ve svém díle analyzoval síly určující změny ve velikosti celkového produktu a zaměstnanosti, za hlavní příčinu stagnace ekonomiky označil **nedostatečnou efektivní poptávku**. Keynesovu teorii do podoby konkrétního programu státní intervence rozpracovali jeho stoupenci a pokračovatelé (např. neokeynesovská makroekonomie apod.).

Po druhé světové válce se Keynesovy myšlenky prosazovaly v koncepci krátkodobé proticyklické politiky a v politice ekonomického růstu.² Snížení účinnosti poptávkově

² Stabilizační politika byla prováděna aplikací principů „stop“ a „go“. Když byla agregátní poptávka nedostatečná, uplatňoval se princip „go“, tj. zvýšení státních výdajů, snížení daní, snížení diskontní sazby apod. Princip „stop“ se používal při nadměrné poptávce, kdy byla aplikována restriktivní politika (omezení státních výdajů, zvýšení daní, zvýšení povinných minimálních rezerv apod.).

orientované hospodářské politiky a tzv. selhání státu způsobila stagnace ekonomiky na počátku 70. let (krizové poklesy v letech 1969–1971 a 1973–1975), krize mezinárodního měnového systému, ropný šok (surovinová krize), náklady tzv. státu blahobytu a stagflace.

Řešení ekonomických a sociálních problémů se začalo hledat v návratu k tradičním hodnotám, jako je soukromá iniciativa, podnikatelská aktivita ekonomických subjektů, a v přesvědčení, že tržní systém je vnitřně stabilní. Hospodářská politika se od přelomu 70. a 80. let dostala pod výrazný vliv neokonzervativních koncepcí, které prosazovaly „**deregulaci**“, tzn. omezení státních zásahů do ekonomiky a **návrat k „neviditelné ruce trhu“**. Vznik světové hospodářské krize v roce 2008 ukázal, že i konvenční ekonomické nástroje neokonzervativní hospodářské politiky mají omezenou účinnost.

Problémy hospodářské praxe jsou v posledních letech řešeny pomocí mixu liberálních a intervencionistických přístupů. Neschopnost politických elit zajistit trvalou stabilitu hospodářského vývoje vytváří **společenskou objednávku po nové ekonomické doktríně**. Často se v této souvislosti uvažuje o syntéze institucionalismu a postkeynesovské ekonomie a někteří odborníci ji považují za paradigma ekonomické teorie pro 21. století. Trh je v těchto představách považován za vnitřně nestabilní instituci a stát má plnit úlohu arbitra. V jiných modelech makroekonomové upozorňují na význam finančních trhů, na nichž vznikají nabídkové šoky a očekávání zaměřená do budoucnosti.

1.1 Keynesovská makroekonomická teorie

1.1.1 Keynesova ekonomická teorie

V hospodářské politice po první světové válce dominoval liberalismus vycházející z konceptu „**přirozeného pořádku**“ a podporovaný neoklasickou teorií, která přinesla nové argumenty, například teorie dílčí a celkové rovnováhy. Reálný ekonomický vývoj v **období velké hospodářské krize (1929–1933)** ukázal, že tržní mechanismus přestal plnit úlohu činitele, který harmonizuje individuální akce subjektů ekonomického života.

Významná část stoupců neoklasické školy byla přesvědčena, že doktrína *laissez faire* platí i v těchto nových podmínkách a Sayův zákon trhu pro ně zůstal jedním ze základů ekonomické vědy. Především Ludwig Edler von Mises a Friedrich August von Hayek byli zásadně proti tomu, aby vláda nebo odbory nějak zasahovaly do procesu „přizpůsobování“, který probíhá v období krize. **Ekonomiku měla uzdravit neviditelná ruka trhu**, protože konkurenční síly působící prostřednictvím cenových mechanismů dokáží automaticky nastolit v ekonomice stav rovnováhy při plném využití všech existujících zdrojů. Prosazovali myšlenku, že základní svobody člověka je možné zabezpečit pouze neomezeným fungováním „svobodného tržního hospodářství“.

Pod tlakem událostí (především vysoké nezaměstnanosti) se v zemích postižených hospodářskou krizí (USA, Německo, Velká Británie) začalo **experimentovat s různými hospodářskopolitickými opatřeními** – veřejné práce, státní investice, změny daňových sazeb, výkup přebytečné zemědělské produkce apod. Tyto projekty se neopíraly

o žádnou ucelenou teoretickou koncepci a hospodářská politika se formovala metodou pokusů a omylů.³

V těchto podmínkách byla zpochybňována účinnost „neviditelné ruky trhu“ a měnily se tradiční představy o samoregulačním fungování kapitalistické ekonomiky. Experimenty „viditelné ruky státu“ v hospodářskopolitické praxi se staly východiskem pro ekonomy, kteří hledali **alternativní teoretický rámec hospodářské politiky**. Bylo zřejmé, že úlohu usměrňovače chaotických individuálních aktivit má převzít **státní regulace**, která ale nemůže narušovat základní charakteristiky kapitalismu.

Nové teoretické vysvětlení mechanismu fungování kapitalistické ekonomiky formuloval J. M. Keynes a postavil se v něm za rozšíření funkcí vlády „jednak proto, že je jediným prakticky možným prostředkem, jak zabránit úplnému zničení dnešních hospodářských forem, jednak proto, že je podmínkou pro úspěšné uplatňování individuální iniciativy“.⁴ **Keynesova vize kapitalismu byla revoluční doktrínou** v tom smyslu, že přinesla nové teoretické poznatky, úplně odlišné od celého ekonomického myšlení v době jejího vzniku.

Záměrem Johna Maynarda Keynese⁵ bylo vytvořit „všeobecnou“ ekonomickou teorii, která by specifikovala možnosti hospodářské politiky, a tak zabezpečila další fungování kapitalistického systému. Ve svém díle proto **obnovil makroekonomický přístup**

³ Při nástupu F. D. Roosevelta do úřadu prezidenta v USA vrcholila hospodářská krize. Ve svém inauguračním projevu (4. března 1933) konstatoval, že je třeba **dát lidem práci**, což se může uskutečnit **pomocí vládních investic**. Rooseveltova administrativa prosazovala výrazné zvýšení ekonomické úlohy státního rozpočtu a dlouhodobě uskutečňovala politiku rozpočtových deficitů. „Ekonomickou chartou“ New Dealu se stal Zákon o oživení národního průmyslu. Roosevelt dal podnět k založení Úřadu pro plánování národních zdrojů (fungoval do roku 1943) a při formování hospodářské politiky využíval poradenství ekonomických expertů (Rada ekonomických poradců).

V lednu 1932 počet nezaměstnaných v Německu dosáhl 6,1 mil. a odhaduje se, že další 2 mil. osob byly „ukryty“ ve stínové ekonomice. V rámci snižování nezaměstnanosti vláda opouštěla deflační ideologii a začala připravovat konjunkturální programy (například projekt výstavby dálnic) a uvažovalo se i o devalvaci (tento program nebyl realizován). **Stimulování konjunktury mělo zajistit poskytování daňových výhod a vypisování státních zakázek** (železnice, spoje). Obrat v hospodářském vývoji nastal v roce 1932, kdy průmyslová výroba dosáhla nejnižší úrovně. Hindenburg jmenoval A. Hitlera říšským kancléřem 30. ledna 1933. V ekonomické literatuře se často setkáváme s tvrzením, že Hitler dal lidem práci a vyvedl Německo z krize. Ve skutečnosti pokračoval v připravovaných programech, například v červnu 1933 byl zákonem zřízen podnik Reichsautobahnen a tím začala výstavba autostrád v Německu. Hitlerova hospodářská politika se zásadním způsobem odlišovala od jeho předchůdců, protože byla jednoznačně orientována na militarizaci ekonomiky.

⁴ KEYNES, J. M. *Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz*. Praha: NČAV, 1963, s. 352.

⁵ J. M. Keynes (1883–1946) studoval na Cambridgeské univerzitě matematiku a ekonomii, jedním z jeho učitelů byl A. Marshall. V roce 1920 byl jmenován profesorem ekonomie na King's College Cambridgeské univerzity. V letech 1912–1945 byl šéfredaktorem časopisu *Economic Journal*. V průběhu první světové války působil na ministerstvu financí, které zastupoval na mírové konferenci v Paříži. V červnu 1942 byl jmenován lordem, od té doby Baron Keynes of Tilton. Na mezinárodní konferenci v americkém Bretton-Woods (1944) předložil návrh na uspořádání mezinárodního finančního systému po druhé světové válce a významným způsobem přispěl k vzniku Mezinárodního měnového fondu.

k analýze hospodářského života, který z ekonomického myšlení vytěsnil metodologický individualismus neoklasické ekonomie. Jeho makroekonomie se stala teoretickým základem hospodářské politiky ve vyspělých tržních ekonomikách až do poloviny 70. let 20. století, kdy ji začala nahrazovat a doplňovat tzv. neokonzervativní ekonomie.

Teoretická činnost J. M. Keynese byla úzce spjata s řešením aktuálních problémů hospodářské politiky (byl členem různých vládních komisí, v letech 1921–1938 byl ředitelem velké pojišťovny). Na počátku své badatelské práce se věnoval rozpracování kvantitativní teorie peněz a byl proti návratu ke zlatému standardu, protože s ním spojoval deflační nebezpečí. Studie **Pojednání o penězích** z roku 1930 uzavírá první etapu vývoje Keynesových teoretických názorů. V té době považoval za hlavní příčinu nestability tržní ekonomiky nestálou kupní sílu peněz. Cenovou hladinu analyzoval z hlediska toku peněžních důchodů společnosti a vycházel přitom z analýzy příjmů domácností, zdrojů jejich vzniku a jejich užití domácnostmi. **Příjmově výdajový přístup** představuje nový metodologický postup, který se stal významnou součástí Keynesova přínosu rozvoji makroekonomie.

Kupní síla peněz podle Keynese závisí na poměru mezi důchody, které se získávají výrobou ekonomických statků (spotřební a kapitálové statky), a důchody domácností, jež jsou použity na nákup spotřebních statků a na úspory. Pokud se oba typy důchodů rovnají, potom je kupní síla peněz stálá. Příčinou nestálosti kupní síly peněz je skutečnost, že rozdělení vytvořeného produktu na spotřební statky a investiční (kapitálové) statky je nezávislé na tom, jak se důchody domácností dělí na spotřební výdaje a úspory. Z toho vyplývá závěr, že **mechanismy, které vytvářejí úspory a investice, jsou nezávislé**. Stabilitu cenové hladiny tak zajišťuje **rovnost úspor a investic**, zatímco nesoulad mezi úsporami a investicemi vede k nestabilitě cenové hladiny. Rozhodující úlohu při obnovování rovnosti úspor a investic Keynes připisoval **úrokové míře**. Vzestup (pokles) úrokové míry na jedné straně brzdí (podněcuje) investiční činnost a na druhé straně stimuluje (brzdí) tvorbu úspor. Zjednodušeně vyjádřeno – vzestup úrokové míry způsobuje pokles cenové hladiny a opačně – pokles úrokové míry vyvolává zvyšování cenové hladiny. Možnost zmírnění hospodářských výkyvů tehdy Keynes spatřoval **v reformě peněžní a úvěrové soustavy**. Ovšem již v roce 1933 v publikaci **Cesty k prosperitě** došel k závěru, že k boji proti krizím a nezaměstnanosti nepostačí pouze „řízená měna“.

Pod vlivem hospodářské krize se do centra pozornosti Keynese dostala nezaměstnanost, která byla v Anglii masová a dlouhodobá. Obával se revoluce, ke které by mohla vést „**nadměrná**“ nezaměstnanost. Snažil se dokázat, že nezaměstnanost nevyplývá z neochoty nezaměstnaného pracovat za nepříznivých podmínek (za nízké mzdy), ale z mechanismu samotné (soudobé) kapitalistické ekonomiky. V té souvislosti formuloval tezi, že **nezaměstnanost je vyvolána chronickým nedostatkem efektivní poptávky**, která vymezuje hranice rozsahu investic a tím i zaměstnanosti. Problematika efektivní poptávky se stala předmětem jeho badatelské práce v druhé etapě vývoje jeho teoretického poznání. Aby Keynes dokázal zdůvodnit tuto tezi, musel analyzovat síly, které určují úroveň celkové zaměstnanosti a národního důchodu, což udělal ve svém fundamentálním díle **Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz**, vydaném v roce 1936.⁶

⁶ Kniha vznikla na základě Keynesových přednášek na Cambridgeské univerzitě a diskusí v tzv. Cambridgeském kroužku, který tvořilo několik jeho přátel a kolegů z univerzity

Keynes ve své **Obecné teorii** hledá odpověď na otázku, **proč kapitalistický ekonomický systém ztratil schopnost samoregulace**, proč mu chybí přirozená tendence k rovnováze při plné zaměstnanosti a jak by bylo možné tyto nedostatky eliminovat.

Kapitalismus po první světové válce Keynes označil za bohatou společnost, kterou postihla chronická masová nezaměstnanost a neschopnost využívat existující výrobní prostředky ve výrobě. Za hlavní příčinu tohoto stavu považoval nedostatečnou efektivní poptávku (v současné makroekonomii se požívá pojem agregátní poptávka), která nedokáže vyvolat přeměnu úspor v investice. **Nesoulad úspor a investic negativně ovlivňuje ekonomiku**. Když úspory převyšují investice, vzniká přízpusobovací proces, který vede k snížení agregátní nabídky (k „depresi“) a k růstu nezaměstnanosti, při převaze investic nad úsporami hrozí nebezpečí inflace. O sumě úspor a sumě investic rozhodují zájmy různých skupin lidí, které nejsou ničím koordinovány. Keynes v této souvislosti **upozornil na psychologii lidí**, kteří s rostoucím bohatstvím relativně méně spotřebovávají a relativně více spoří.⁷

Myšlenka o nedostatečné poptávce se zásadně rozcházela s teorií neoklasické ekonomie, která tvrdila, že **každý nespotebovaný důchod se automaticky použije na investice**. Působení cenových mechanismů vede podle neoklasiků k plnému využití všech výrobních zdrojů, tedy k ekonomické rovnováze a úplné zaměstnanosti. Keynes měl odlišný názor a **kapitalistický systém považoval za značně nestabilní**, protože je vystaven prudkým výkyvům výroby a zaměstnanosti. Poukazoval na to, že agregátní poptávka a agregátní nabídka mohou být v rovnováze, a přesto existuje „nedobrovolná nezaměstnanost“. Podle Keynesa kapitalistický systém nereaguje na poruchy v ekonomice adaptací cen a mezd, ale **přízpusobováním produktu a zaměstnanosti**. Keynes se zabýval fungováním celého ekonomického systému a chtěl prokázat, že celková úroveň zaměstnanosti, výroby a národního důchodu nezávisí na výrobních možnostech společnosti, ale na koupěschopné poptávce.

Keynesova představa o fungování tržní ekonomiky vychází z **realistického pojetí člověka**, v jehož rozhodování mají významnou roli sociálně-psychologické faktory (nejistota, očekávání) a společenské konvence. Znamená to, že **opustil metodologický individualismus neoklasické teorie**, který vyvozuje makroekonomické závěry z optimalizačního chování mikroekonomických subjektů. Uvědomil si, že závěry z neoklasické analýzy dílčí rovnováhy nemohou platit pro celý ekonomický systém. Ilustrací tohoto Keynesova přístupu je jeho **kritika neoklasické teorie pružných nominálních mezd**, které mají udržovat plnou zaměstnanost. Nepružné nominální mzdy vedou k ztrátě této samoregulační schopnosti. Keynes odmítl tradiční tezi, že snížení nominálních mezd zvyšuje zaměstnanost. Z hlediska jednotlivého podniku snížení mezd

(R. F. Kahn, J. Robinsonová, R. Harrod a další). „Všeobecná teorie“ je pokládána za nejhůře napsanou knihu ze všech Keynesových děl. Práce je obtížně čitelná, výklad není vždy srozumitelný a Paul Samuelson označil její strukturu za slabou. V rámci diskuse o jeho odkazu vznikly spory o tom, „co Keynes napsal“, „co Keynes myslel“ a „co skutečně myslel“.

⁷ V předkeynesovské ekonomické teorii byly úspory pokládány za důsledek tzv. **abstinence kapitalistů**, kteří se zřekli výhody okamžité spotřeby. Spoření a zdrženlivost ve spotřebě se pokládaly za základ růstu kapitalistické ekonomiky a za jednu z nejvyšších cností. Keynes naopak vysvětloval, že spoření nelze považovat za ctnost, protože je hlavní překážkou dosažení plné zaměstnanosti.

přináší pokles nákladů, zvyšuje konkurenceschopnost podniku a umožňuje mu rozšířit výrobu a zaměstnanost. Pokud mzdy sníží všechny podniky, projeví se to v rámci celého národního hospodářství poklesem důchodů, tzn. celkové koupěschopné poptávky, což podle Keynesese vede k snížení celkové produkce a zaměstnanosti.⁸

Při budování svého teoretického systému Keynes považoval **kapitalismus za „peněžní ekonomiku“**, v níž peníze nemají jen neutrální funkci zúčtovací jednotky, případně prostředku směny, ale také funkci uchovatele hodnot, která aktivně ovlivňuje reálné ekonomické procesy. Funkci peněz jako uchovatele hodnoty využil při kritice tzv. sayovských základů neoklasické ekonomie a principu *laissez faire*.

Keynes podrobil ostré **kritice Sayův zákon trhů**, který je běžně parafrázován v tvrzení, že „nabídka si sama vytváří poptávku“. Tuto tezi Keynes vyjádřil slovy, že „celkový úhrn výrobních nákladů musí být opět nutně vydán, přímo či nepřímo, k nakoupení těchto produktů“.⁹ Z hlediska ekonomického koloběhu tedy platí, že při výrobě určitého množství zboží současně vznikají i důchody, které je možné použít na nákup těchto vyrobených statků. Podle Saye každý prodávající je současně kupujícím a každé zvýšení výroby (nabídky) je zároveň zvýšením poptávky. Znamená to, že **celková nabídka zboží zároveň představuje i celkovou poptávku po vyrobené produkci** a všeobecná nadvýroba je logicky vyloučena.

Neoklasická ekonomie převzala Sayův zákon trhů a dospěla k tvrzení, že cena celkové poptávky po produkci se rovná ceně celkové nabídky produkce a neexistuje tedy žádná překážka k dosažení plné zaměstnanosti. V reálné ekonomice proto platí, že suma cen všeho vyrobeného zboží vždy odpovídá sumě všech důchodů. **Nerovnováha** podle této teorie **může nastat jen dočasně**, protože síly konkurence působící prostřednictvím cenových mechanismů automaticky nastolí stav rovnováhy při plném využití všech existujících zdrojů. Zákon trhů platí podle neoklasiků i na trhu práce (pružné mzdy zajišťují rovnováhu) a zápůjčního kapitálu (úrok zabezpečuje rovnováhu).

Keynes zpochybnil tyto předpoklady a konstatoval, že Sayův zákon trhů platí pouze v hospodářství, kde vládne naturální směna, resp. v ekonomice, kde peníze plní jen funkci zúčtovací jednotky a prostředku směny. Ignorování úlohy peněz v ekonomice Keynes považoval za jeden z největších nedostatků J. B. Saye. Dále konstatoval, že **faktory určující nabídku nelze ztotožňovat s faktory, které určují poptávku**. V peněžní ekonomice, ve které peníze plní všechny funkce, se vytvářejí úspory a v ekonomice to vede k vzniku nedostatečné poptávky po zboží, resp. se to projevuje jako přebytečná nabídka zboží. Kapitalistická ekonomika podle Keynesese není schopná v každé situaci zabezpečovat takovou agregátní poptávku, která by umožňovala realizaci reálného národního produktu za ceny kryjící výrobní náklady a zároveň zabezpečující potřebný zisk v podmínkách plného využití všech výrobních zdrojů. **Omezené fungování automatických mechanismů**, které by zajišťovaly rovnováhu agregátní poptávky (AD) a agregátní nabídky (AS), vyžaduje jejich **doplnění o zásahy státu**. Znamená to, že je třeba přejít od politiky *laissez faire* k intervencionismu, k státní regulaci ekonomiky.

⁸ Jde o nástrahu (léčku) v ekonomickém uvažování, která je označována za **tzv. klam kompozice**. Ve skutečnosti jde o omyl, protože domněnka, že to, co platí pro část, musí platit i pro celek, vede k nesprávným závěrům.

⁹ KEYNES, J. M. *Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz*. Praha: NČAV, 1963, s. 54.

Keynes si uvědomil, že řešení uvedených problémů vyžaduje změnu metodologického přístupu k analýze ekonomických jevů. Aplikoval ve svých analýzách makroekonomický přístup a zabýval se kapitalistickým hospodářstvím vcelku. Použití makroekonomické analýzy je běžně označováno za „**keynesovskou revoluci**“, ale ve skutečnosti je to obnova makroekonomického přístupu, který byl typický pro klasickou politickou ekonomii (A. Smith, D. Ricardo). Keynesův makroekonomický přístup a jeho příjmově výdajová metoda (používal ji k analýze peněžních toků v ekonomice) podnítily makroekonomický empirický výzkum a přispěly ke kvantifikaci souhrnných ekonomických veličin.

Základem Keynesovy makroekonomické analýzy jsou **agregátní ekonomické veličiny** (úspory a investice, celková osobní spotřeba, úroveň mezd a cen, množství peněz v oběhu apod.) a funkční a příčinné vztahy mezi nimi, protože ty určují celkovou úroveň ekonomické aktivity – především velikost celkového produktu, národního důchodu a rozsah zaměstnanosti. Agregátní veličiny chápe v dialektické jednotě jejich dvou jevových stran. Na jedné straně vyjadřují určitou absolutní hodnotu a na druhé straně je třeba za nimi vidět subsystemy ekonomických subjektů – spotřebitele, spořitele, investory, podnikatele apod. Je přirozené, že rozhodování těchto subjektů se v konečném důsledku projeví ve vztazích mezi agregátními veličinami.

Keynes považoval **národní důchod za uzlovou veličinu**, protože na jeho velikosti závisí poptávka po pracovní síle, tedy celkový objem zaměstnanosti. Výši národního důchodu v Keynesově pojetí určuje efektivní poptávka, to znamená, že **poptávka vyvolává** (podněcuje) **výrobu, tedy nabídku**. Nedostatečná úroveň efektivní poptávky omezuje celkový rozsah výroby, což vyvolává pokles příjmů všech hospodářských subjektů. Národní důchod je souhrnem všech peněžních důchodů a vyjadřuje celkovou koupěschopnou poptávku společnosti. V naturální formě národní důchod vyjadřuje celkovou nabídku, kterou představují vyrobené spotřební a kapitálové (investiční) statky.¹⁰

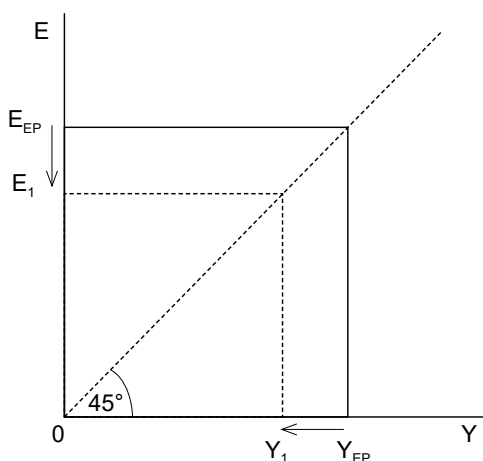
Vliv efektivní poptávky na národní důchod, resp. agregátní nabídku při dané cenové hladině ukazuje obrázek 1.1, kde E označuje celkovou poptávku (resp. celkové výdaje či AD), E_{EP} je efektivní poptávka odpovídající plné zaměstnanosti, Y je národní důchod reprezentující agregátní nabídku a Y_{EP} je národní důchod odpovídající plné zaměstnanosti.

Při rovnováze $E_{EP} = Y_{EP}$ je vytvářen národní důchod při plné zaměstnanosti. Dochází-li ke snižování efektivní poptávky (z E_{EP} na E_1), potom přízpusobovací procesy vyvolávají snižování poptávky po pracovních silách a vyráběné produkce, resp. důchodu (z Y_{EP} na Y_1). Na obrázku je to vyjádřeno rovností $E_1 = Y_1$.

Tzv. **efektivní poptávku** tvoří podle Keynesese dvě základní složky:

- poptávka po spotřebních předmětech (výdaje domácností na osobní spotřebu),
- poptávka po investicích (výdaje firem na investice).

¹⁰ Národní důchod Keynes zkoumá ze dvou hledisek: a) jako úhrnnou poptávku, tj. jako souhrn peněžních důchodů, který je pokládán za zdroj veškeré kupní síly; b) jako úhrnnou nabídku, protože vzniká z výdajů hospodářských jednotek ve výrobním procesu (v naturální podobě představuje nabídku spotřebních statků a kapitálových statků). Pokud nastane rovnováha mezi úhrnnou nabídkou a úhrnnou poptávkou (bod, v němž se protínají křivky celkové poptávky a celkové nabídky), je určena tzv. **efektivní poptávka**. Vzájemný vztah nabídky a poptávky tak určuje objem výroby, resp. objem zaměstnanosti a důchodu.

Obrázek 1.1 Vliv efektivní poptávky na národní důchod


Domácnosti rozdělují běžný důchod na výdaje na osobní spotřebu a na úspory. Výdaje soukromých podnikatelů (firem) na investice vykazují značné výkyvy. Z hlediska dvou složek efektivní poptávky můžeme použití národního důchodu vyjádřit dvojným způsobem.

$$Y = C + S \quad (1)$$

Rovnice (1) vyjadřuje skutečnost, že **národní důchod (Y) se vydává na osobní spotřebu (C) a na úspory (S)**, které tvoří přebytek nad osobní spotřebou.

$$Y = C + I \quad (2)$$

Rovnice (2) ukazuje, že **výdaje společnosti se rozdělují na poptávku po spotřebních statcích (C) a na poptávku po investičních statcích (I)**.

Z rovnice (1) a (2) vyplývají další vztahy. Úspory představují tu část národního důchodu, která není vynaložena na spotřebu. Analogicky můžeme definovat investice jako část národního důchodu, která nebyla spotřebována.

$$S = Y - C$$

$$I = Y - C$$

Z uvedeného plyne **definiční rovnost**, podle níž se **úspory rovnají investicím**:

$$S = I$$

Tento zápis má formální charakter, protože podle Keynesese je rozhodování o úsporách a investicích oddělené a **v tržní ekonomice chybí jakýkoli regulační mechanismus, který by obnovoval soulad úspor a investic**. Jde o dva různé akty, jak z hlediska subjektů, tak z hlediska hybných sil, které vyvolávají určitý objem úspor a investic. Podle Keynesese úspory a investice působí protichůdně na velikost efektivní poptávky a v procesu vyrovnávání úspor a investic **se úspory vždy přizpůsobují investicím**, a ne naopak. Jeho přístup se odlišuje od tradičních představ, v nichž jsou úspory považovány

jen za zdroj investic. Keynes proto odděleně zkoumá faktory, které ovlivňují rozdělení národního důchodu na spotřebu a úspory, a faktory ovlivňující výši investic.

Rozhodování o úsporách podle Keynesese nezávisí (závisí minimálně) na úrokové sazbě, ale je závislé na důchodech domácností a na úrovni jejich spotřeby. Keynes tyto souvislosti vysvětluje na základě psychiky lidí. „Základním psychologickým zákonem, na který se můžeme spolehnout zcela bezpečně... je to, že lidé jsou zpravidla a v průměru ochotni zvyšovat svou spotřebu, zvětšuje-li se jejich důchod, ale nikoli ve stejné míře, v jaké roste důchod.“¹¹ Podle Keynesese tedy platí, že úměrně tomu, jak roste důchod, se zvětšuje i snaha shromážďovat úspory (ty jsou rostoucí funkcí důchodu). Skutečnost, že **stále větší část důchodu není vynaložena na osobní spotřebu**, vytváří mezeru mezi příjmy a spotřebitelskými výdaji domácností, která se projevuje jako nedostatečná spotřebitelská poptávka. Snaha po **vytváření peněžních úspor má podle Keynesese škodlivý vliv na ekonomiku**, protože automaticky nedochází k jejich využití na nové investice. Úspory, které se nevynakládají na nové investice, považuje za ztrátu národního důchodu.

Při zkoumání vztahu mezi spotřebou a důchodem Keynes dospěl k závěru, že **spotřeba je funkcí důchodu**: $C = f(Y)$. Poměr mezi spotřebou a důchodem označil za **sklon ke spotřebě** (C/Y), který ukazuje, jak velkou část důchodu společnost spotřebuje. Obdobně je možné definovat **sklon k úsporám** (S/Y). Vedle těchto „průměrných“ sklonů mají v Keynesově teorii významné místo další veličiny: mezní sklon ke spotřebě ($\Delta C/\Delta Y$) a mezní sklon k úsporám ($\Delta S/\Delta Y$), které ukazují, jak se při určité úrovni důchodu rozpadá přírůstek důchodu na spotřebu a úspory (součet mezního sklonu ke spotřebě a mezního sklonu k úsporám je roven jedné).

Rozhodování o investicích, tedy poptávka po investičních statcích, je **záležitostí podnikatelů**. Každý podnikatel při tomto rozhodování musí předvídat vývoj mnoha veličin, jejichž stav bude znám až v budoucnosti, na základě svého názoru, intuice a své důvěry v budoucí vývoj trhů. Keynes předpokládá, že objem investic závisí na **podnětech k investování**, které jsou **určeny vztahem mezi mezní efektivností kapitálu a úrokovou mírou**. Podnikatel při rozhodování o investici porovnává očekávané zisky z investice s výnosy, které mu zajistí předpokládaný vývoj úrokové míry. Pojem mezní efektivnost kapitálu podle Keynesese představuje porovnání nákladů na investici (tj. na výrobu dodatečných kapitálových statků) s očekávanými čistými výnosy (jakou si předpokládanou míru zisku) dosahovanými po celou dobu životnosti dané investice. Poptávka po investičních statcích, a tudíž rozsah investic, poroste jen potud, pokud se nesníží mezní efektivnost kapitálu na úroveň úrokové míry. Čím větší je rozdíl mezi mezní efektivností kapitálu a úrokovou mírou, tím silnější jsou podněty k investování. Investoři podle Keynesese střídavě podléhají vlnám pesimismu a optimismu, jejich rozhodnutí jsou subjektivní, vycházejí z důvěry v budoucí vývoj trhů, a proto obsahují i značné riziko.¹²

¹¹ KEYNES, J. M. *Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz*. Praha: NČSAV, 1963, s. 116 a 117.

¹² Pokud jsou vyhlídky očekávaných výnosů z investic pesimistické, potom může investor dávat přednost držbě hotových peněz, které mu zajišťují udržování bohatství v čase, před rizikem ztráty (snížení) tohoto bohatství v případě nákupu kapitálových statků a podnikání.

Při zkoumání **vlivu změn v objemu investic na dynamiku národního důchodu** Keynes použil kategorii **investičního multiplikátoru**. Z formálního hlediska je to koeficient, který vyjadřuje, jak velký přírůstek důchodu bude vyvolán určitým přírůstkem investic. Velikost multiplikátoru závisí na mezním sklonu ke spotřebě (resp. mezním sklonu k úsporám) a bude tím vyšší, čím vyšší je mezní sklon ke spotřebě. Investiční multiplikátor (k) je dán vztahem:

$$k = \frac{1}{1 - \Delta C / \Delta Y}$$

Vztah mezi investicemi a vytvořeným národním důchodem lze zapsat jako:

$$Y = k \cdot I$$

Celkový přírůstek důchodu (ΔY), který je vyvolán přírůstkem investic, zjistíme, když investiční multiplikátor vynásobíme přírůstkem investic (ΔI). Platí tedy:

$$\Delta Y = k \cdot \Delta I$$

Keynes se zabýval tímto **důchodotvorným efektem investic**, když uvažoval o financování veřejných prací ze státního rozpočtu. Předpokládal, že nové investice si vyžádají zapojení určitého přírůstku pracovníků ve výrobě. Zvýšená zaměstnanost povede k zvýšení důchodu, jehož přírůstek se standardně rozdělí na část spotřebovanou a část uspořenou. Spotřební výdaje se projeví jako dodatečná poptávka (po spotřebních statcích), která vyvolá další rozšíření výroby a zaměstnanosti. Na základě této dodatečné zaměstnanosti vznikne nový přírůstek důchodu, jehož část se přemění v novou dodatečnou poptávku atd. Velikost přírůstku důchodu se bude vlivem mezního sklonu ke spotřebě (je menší než 1) postupně snižovat, až se multiplikační proces zcela vyčerpá.

Dalším významným činitelem, který ovlivňuje podněty k investicím, je **úroková míra**. V Keynesově teorii úroková míra neovlivňuje tvorbu úspor, ale pouze sklon k investicím. Samotný úrok je podle Keynesa „odměnou za to, že se vzdáváme likvidity na určité období“.¹³ Jinak vyjádřeno, je to **odměna za vzdání se výhod likvidity a převzetí rizika držby cenných papírů a jiných méně likvidních aktiv**. Výše úroku je ovlivněna intenzitou snahy držet bohatství v likvidní formě. Tato snaha se výrazně zvyšuje v období napjaté hospodářské a politické situace. Druhým činitelem, který ovlivňuje úrokovou míru, je množství peněz v oběhu. Zvětšuje-li se množství peněz v oběhu, potom úroková míra klesá a naopak.

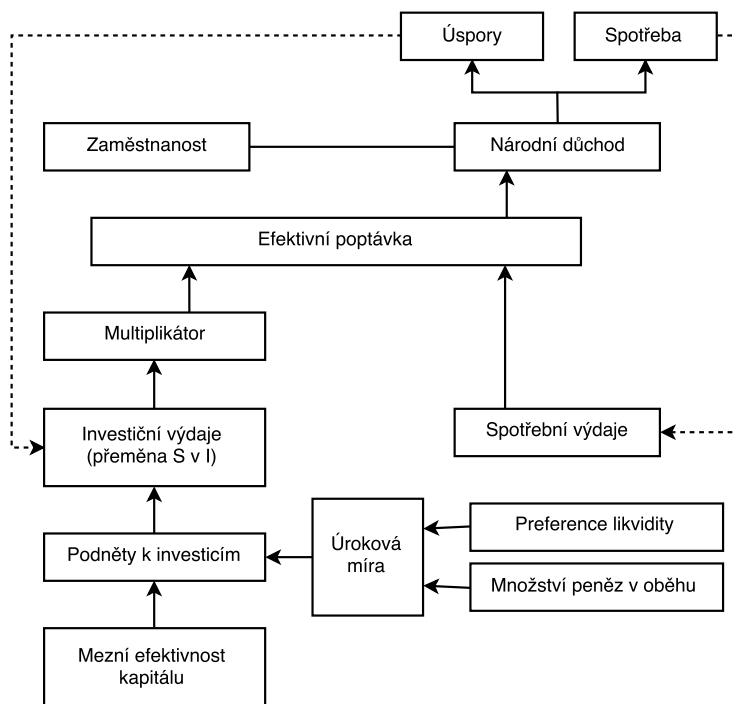
Keynesovo pojetí úroku se opírá o **tzv. preferenci likvidity**, což je pojem, který vyjadřuje upřednostnění držby hotových peněz před držbou cenných papírů nebo reálných aktiv. Domácnosti (jednotlivci) při rozdělování svého důchodu na spotřebu a úspory se musí rozhodnout, v jaké formě budou držet svoji „rezervu“ (resp. prostředky pro zajištění budoucí spotřeby). Lidé se podle Keynesa snaží držet část svého důchodu v pohotové (likvidní) formě, tedy v penězích, protože je možné je směnit za jakýkoliv ekonomický statek. Kdežto držba cenných papírů je spojena s rizikem a u reálných aktiv vznikají náklady na skladování.

Preferování likvidity Keynes vyvozuje z následujících motivů. První je **motiv spojený s důchodem**, kdy důvodem držby hotových peněz je snaha překlenout období

¹³ KEYNES, J. M. *Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz*. Praha: NČSAV, 1963, s. 175.

mezi získáním příjmu a jeho vydáváním. Nesoulad mezi příjmy a výdaji postihuje také podniky (motiv podnikání), které si musí vytvářet zásobu hotových peněz, aby zajistily plynulý chod podnikání. V současné teorii se tyto dva motivy označují jako **motiv transakční**. **Opatrnostní motiv** odráží snahu ekonomických subjektů vytvářet si peněžní rezervu pro překonání neočekávaných výdajů. **Spekulační motiv** je projevem snahy ekonomických subjektů zbohatnout nákupem cenných papírů při co nejnižších a jejich prodejem při co nejvyšších kurzech. Rozhodování lidí, v jakém poměru své úspory rozdělí na peněžní hotovost a cenné papíry, závisí na jejich predikci vývoje úrokové míry a očekávané situace na trhu cenných papírů.

Obrázek 1.2 Model Keynesova teoretického systému



Základní souvislosti Keynesova výkladu fungování kapitalistické ekonomiky ilustruje obrázek 1.2 (z obsahového hlediska je teorie nutně zjednodušena, jako v každém formalizovaném vyjádření). **Národní důchod a úroveň zaměstnanosti** determinuje podle Keynesa objem spotřebních výdajů, které jsou funkčně závislé na velikosti důchodu a na úrovni investičních výdajů. Keynes vychází z **platnosti základního psychologického zákona**, podle kterého se relativně neustále snižuje část národního důchodu vynaložená na spotřebu a zvyšuje jeho druhá část použitá na úspory. Tento trend se projevuje **nedostatečnou efektivní poptávkou**, která způsobuje neúplné využívání ekonomických zdrojů, a v konečném důsledku **vede k poklesu zaměstnanosti**. Obnovu plného využívání všech zdrojů má zajistit **přeměna úspor na investice**, ale tržní systém podle Keynesa sám o sobě nevytváří dostatečné podněty působící v tomto směru. Živelný vývoj

tržní ekonomiky se projevuje **výkyvy mezní efektivity kapitálu** a s růstem nabídky kapitálových statků se podle Keynesese tato efektivnost snižuje. Pokles mezní efektivity kapitálu vede podnikatele k tomu, že ze spekulativních důvodů začnou preferovat držbu hotovostních peněz (nastává tzv. preference likvidity). Výsledkem je růst poptávky po penězích, který způsobuje růst úrokové míry. Aby se obnovila důvěra investorů a zvýšil se sklon podnikatelů k investicím, je proto třeba co nejvíce **snížit úrokovou míru**, protože podnikatelé k investování jsou tím silnější, čím větší je rozdíl mezi mezní efektivností kapitálu a úrokovou mírou (tj. očekávaný zisk podnikatelů z investování). Dlouhodobé udržování nízkých úrokových měr je **schopen zajistit pouze stát** prostřednictvím peněžní a úvěrové politiky (tzv. politika levných peněz).

Investiční aktivitu podnikatelů Keynes považoval za nepředvídatelnou a doporučoval využít **státního rozpočtu jako nástroje pro vytvoření dodatečné efektivní poptávky**.¹⁴ Hospodářská politika státu může podle Keynesese zbavit kapitalismus osudových nedostatků a zajistit jeho harmonický rozvoj.¹⁵ Stát musí pozitivně ovlivňovat „úhrnou efektivní poptávku“ k zajištění plného využití všech ekonomických zdrojů společnosti. Největší pozornost má stát věnovat **investicím**, protože jsou hlavním zdrojem nestability kapitalistického hospodářství. Negativní vliv snížení soukromých investic musí být podle Keynesese kompenzován zvýšením státních (veřejných) investic. Požaduje, aby **stát uskutečňoval rozsáhlé veřejné práce**, protože vedou k novému rozdělení důchodů a vyvolávají dodatečnou poptávku. Zdůrazňoval, že tuto politiku je nutné provádět opatrně, a to **pouze v období nezaměstnanosti**. V této souvislosti Keynes připouštěl nevyrovnaný státní rozpočet. Alokace ekonomických zdrojů měla být podle jeho názoru plně ponechána tržnímu mechanismu. Centrální řízení tohoto procesu považoval za ohrožení svobody volby a efektivnosti ekonomiky.

1.1.2 Další vývoj keynesovské teorie

Keynesova makroekonomická teorie měla značný ohlas nejen mezi jeho současníky, ale výrazně ovlivnila i myšlení následujících generací ekonomů, kteří ji různě interpretovali a rozvíjeli. Keynesovi stoupenci a pokračovatelé vytvořili široký a zároveň vnitřně diferencovaný ideový směr. Spojuje je přesvědčení, že kapitalistické ekonomice chybí samoregulační mechanismy, které by dokázaly zajistit plnou zaměstnanost.

¹⁴ Keynes konstatoval, že **investiční činnost** nelze ponechat jen soukromé iniciativě a doporučil **podřídit ji veřejné kontrole**. „Domnívám se proto, že dosti rozsáhlá socializace investic bude jediným prostředkem, jak se přiblížit plné zaměstnanosti...“ (KEYNES, J. M. *Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz*. Praha: NČSAV, 1963, s. 350). Nejasnost tohoto často citovaného výroku vede k různým interpretacím – od nepřímého ovlivňování investiční činnosti státem (peněžní a úvěrová politika) až po přímou organizaci a realizaci investic státem.

¹⁵ Z Keynesových názorů vyplývá, že **stát má plnit úlohu „lékaře u lože nemocného“**. Znamená to, že má zjistit, jaký je stav „nemocné ekonomiky“, a navrhnout „regulující“ opatření, která problémy odstraní. Jde o výrazný posun v názorech na hospodářskou politiku státu. Před vydáním *Obecné teorie* převažovala víra v samoregulační schopnost ekonomiky, kterou jednoznačně vyjádřil A. Smith v „neviditelné ruce trhu“ a v pojetí státu jako „nočního hlídače“.

Ztotožnili se s názorem, že příčinou nevyužití výrobních zdrojů je nedostatečná efektivní poptávka.¹⁶

Keynes do značné míry zpochybnil neoklasickou ekonomii v oblasti makroekonomické teorie a zastánci neoklasicismu kritizovali Keynesovu **Obecnou teorii**. Řešením této situace se stal kompromis – snaha spojit Keynesovu makroekonomii s neoklasickou teorií. Tento záměr nabyl podoby tzv. **neokeynesovské makroekonomie**, která je také označovaná pojmem (velká) neoklasická syntéza. Stoupenci Keynesova poselství, kteří nesouhlasili s neoklasickou syntézou, se začali vracet ke klíčovým myšlenkám Keynesa a snaží se je rozvinout do nového paradigmatu, který by byl alternativou neoklasické ekonomie. Výstupem těchto procesů je vznik **postkeynesovské ekonomie** v 50. a 60. letech. Hospodářská politika poptávkové stimulace začala v 70. letech v nových podmínkách (nároky státu blahobytu, mzdové požadavky odborů, internacionalizace ekonomického prostředí) ztrácet na účinnosti, neměla požadované růstové účinky a byla označena za příčinu inflačních tlaků. V keynesovském myšlení se proto objevila snaha reinterpretovat keynesovskou makroekonomii v kontextu uplynulého desetiletí a vytvořit mikroekonomické základy této makroekonomické teorie. Do značné míry to byla reakce na nástup neokonzervativních koncepcí, která v 80. letech dala vzniknout **nové keynesovské ekonomii**. Jde o nový pokus objasnit, proč současný kapitalistický systém nedokáže efektivně koordinovat chování ekonomických subjektů.

Neokeynesovská makroekonomie

Při použití Keynesovy teorie v praktické hospodářské politice docházelo k její formalizaci, nepřihlíželo se k problematice očekávání a byl kladen důraz na tzv. reálné faktory (tj. efektivní poptávku, spotřební výdaje, investiční multiplikátor apod.). V souvislosti s rozvojem státních výdajů neoklasikové ekonomové kritizovali především dvě Keynesovy teze.

- Kapitalistická ekonomika 20. století neobsahuje samoregulační mechanismus, který by zajistil obnovování rovnováhy při plném využívání ekonomických zdrojů.
- Rovnováha v kapitalistické ekonomice může vzniknout i při nedobrovolné nezaměstnanosti.¹⁷

V rámci sporu o samoregulační schopnosti kapitalistické ekonomiky došlo k **postupnému začleňování neoklasických postulátů do keynesovské ekonomie** a tento proces vyvrcholil vznikem tzv. velké syntézy (v 40. až 70. letech 20. století). Podle představitelů „velké syntézy“ jde o snahu interpretovat Keynesovu ekonomickou teorii ve smyslu obsahu neoklasické ekonomie, resp. jde o **spojení teorie „efektivní**

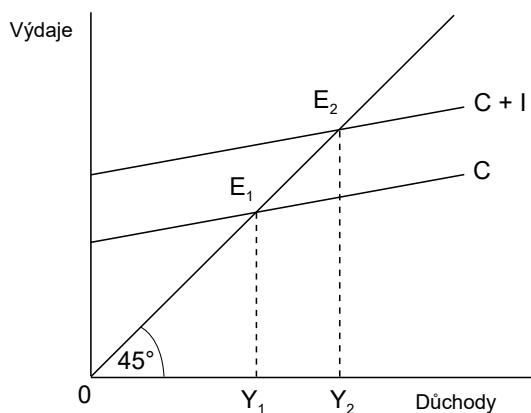
¹⁶ Po druhé světové válce dochází k pokusům o dynamizaci Keynesovy analýzy. Vznikají **teorie růstu**, vycházející z efektivní poptávky, a za základní faktor růstu jsou považovány investice, které prostřednictvím multiplikátoru generují důchody nebo jsou samy vyvolány růstem důchodu na základě akcelérátoru. (Viz VLČEK, J. *Ekonomie a ekonomika*. 5., aktualizované vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016, kap. 16.2.1.)

¹⁷ **Rovnováha v neoklasickém pojetí** nastane tehdy, když jsou **všechny trhy vyčištěny** (viz kapitola 3). Z neoklasického pohledu je proto Keynesova rovnováha při nedobrovolné nezaměstnanosti jednoznačně nerovnovážným stavem.

poptávky“ (podporované státní regulací) s **neomezeným působením tržního mechanismu**. Metodologickým základem spojení obou přístupů se stala teorie celkové rovnováhy. Rozpornost tohoto spojení je dána rozdílným paradigmatem obou teorií. Keynesův přístup je makroekonomický a spočívá v teoretickém zdůvodnění nutnosti zásahů státu do ekonomiky, kdežto stoupenci neoklasické teorie používají mikroekonomický přístup a tvrdí, že živelné působení tržních mechanismů zajišťuje plné využití výrobních zdrojů. **Neokaynesovství se rozvinulo do dvou forem** a postupně se stalo všeobecně uznávanou teorií.

Při určitém zjednodušení můžeme za **první formu** považovat **model důchod–výdaje**, označovaný také za tzv. 45° keynesovství (tento název vychází z grafického zobrazení). Základní varianta vychází z existence domácností a firem (obrázek 1.3). Na horizontální ose se nanáší celková suma důchodů (Y) a na vertikální ose výdaje na spotřební statky (C) a investiční výdaje (I).

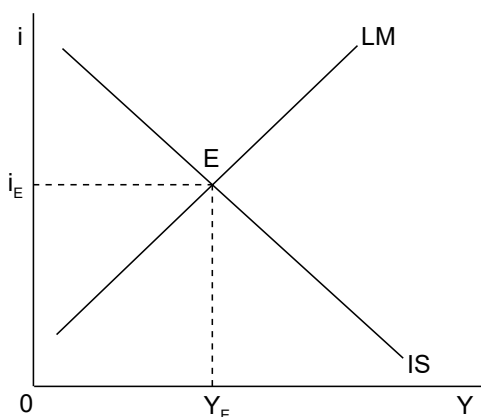
Obrázek 1.3 Model s linií 45°



Body rovnováhy (E_1 a E_2), v nichž se výdaje rovnají důchodu, najdeme pomocí osy kvadrantu (je zobrazena pod úhlem 45°). Průsečík této přímky s křivkou výdajů (C nebo $C + I$) určuje rovnovážnou úroveň důchodu (Y_1 nebo Y_2). Model umožňuje analýzu fiskální politiky, což jsou opatření vlády regulující vývoj spotřeby a investic, event. státních nákupů. Fiskální politika potom bývá přirovnávána k manipulaci s koutky s teplou vodou (expanzivní opatření) a studenou vodou (restriktivní politika).

Rozprava nad vnitřní rozporností Keynesovy teorie vedla k otázce: úrok (jeho velikost předem neznáme) působí prostřednictvím investic na velikost národního důchodu, ale zároveň úrokovou míru nemůžeme určit, když neznáme velikost národního důchodu. Vznikl tak **začarovaný kruh** – určení úroku vyžaduje znalost velikosti národního důchodu, ten však nemůžeme určit, když neznáme úrokovou míru. **Řešení** tohoto problému **nabídl John Hicks** v článku Pan Keynes a klasikové (1937, časopis *Econometrica*). Ve svém modelu veličiny úrok (i) a důchod (Y) neurčuje postupně, ale simultánně. Úroveň národního důchodu (Y_E) a úrokové míry (i_E) určil pomocí křivek IS a LM (obrázek 1.4). Křivka IS zobrazuje rovnováhu na trhu statků a křivka LM rovnováhu na peněžním trhu (podrobně kapitola 6).

Obrázek 1.4 Model IS–LM



Model IS–LM představuje rozvinutou formu neokeynesovství, protože překonává fiskální jednostrannost 45° modelu. Schematicky jsou v modelu IS–LM využity praktické zkušenosti národohospodářů a je upozorněno na skutečnost, že **chování ekonomických subjektů je ovlivňováno nejen fiskální politikou, ale také vyšší úrokové sazby.** Ze syntézy keynesovských a neoklasických postulátů vyplynul závěr, že při regulaci ekonomiky je třeba hledat kombinaci monetární a fiskální politiky, protože monetární politikou lze ovlivňovat křivku LM a fiskální politikou křivku IS. Model IS–LM zachycuje **rovnováhu v uzavřené ekonomice**, která se skládá ze tří sektorů, jimiž jsou sektor domácností, firem a státu. Neoklasická syntéza tak do značné míry navrátila kapitalismu schopnost plně využívat výrobní zdroje. Schopnost, kterou podle Keynesa kapitalistický ekonomický systém ztratil. Neokeynesovci tvrdí, že schopnost samoregulace je omezována působením překážek, které brání automatickému obnovování rovnováhy.

Neokeynesovská makroekonomie se zaměřila na **analýzu krátkodobých ekonomických procesů.** Keynesovství bylo využíváno při anticyklické politice a při řešení nezaměstnanosti (např. ztráta produktu byla eliminována stimulací agregátní poptávky pomocí nástrojů keynesovské monetární a fiskální politiky). Aplikace neoklasických postulátů byla doporučována v období expanze ekonomiky, protože automaticky fungující tržní mechanismy (cenově přizpůsobovací procesy) podporují růst ekonomiky. Výsledkem syntézy obou koncepcí je víra, že **keynesovská politika je účinná pouze z krátkodobého hlediska a v dlouhodobém horizontu se ekonomika chová tak, jak to popisuje neoklasický model.**

Úspěšnost tradiční keynesovské stabilizační hospodářské politiky skončila v 70. letech 20. století, protože se postupně vyčerpaly příznivé podmínky pro její účinnost a vznikla řada problémů. Posilování úlohy státu v ekonomice prohlubovalo byrokratizaci řízení, poptávková stimulace umožňovala udržovat zaostávající odvětví, posílení pozice odborů při kolektivním vyjednávání vedlo k nárůstu mzdových nákladů a bylo stále obtížnější udržovat tzv. „stát blahobytu“. Rostoucí otevřenost hospodářství (např. vliv tzv. ropných šoků) posilovala inflační tlaky. **Keynesovská makroekonomická politika je nedokázala potlačit a stala se předmětem kritiky z neokonzervativních pozic.** Stagflace v 70. letech byla vysvětlována jako důsledek toho, že keynesovská